

‘Finansman Kaynağı Olarak Bey’ Bi’l-Vefa, Bey’ Bi’l-İstiğlal ve Bey’u’l-İne*

Enver Osman KAAAN**

Öz

Müslümanların geçmişte sermaye sağlamak için karz-ı hasen, müdârebe, zekat, para vakıfları, icâreteyn gibi yolları kullandıkları bilinmektedir. Bu yollara ilave olarak, özellikle faize bulaşmamak için geliştirdikleri alış-veriş yöntemleri de bulunmaktadır. Bu yöntemlerden bey’ bi’l-vefa, bey’ bi’l-istiğlal ve bey’ul-ine bu makalenin konusunu teşkil etmektedir. Bu yöntemler, XI. yüzyılda Maverâunnehir havzasında yaşayan ve faize düşmeden karşılıklı güven içinde alacak-verecek ilişkisini yürütmek isteyen Müslüman Türkler tarafından icat edilmiştir. Bu yöntemler sayesinde sermayesi olmayan insanlar, ihtiyaç duydukları kaynağa kavuşurken, sermaye temin eden ise alacağını garanti altına alma ve alacağı sebebiyle zarardan emin olma zeminine kavuşmuştur. Günümüzün finansman kaynakları değişmiş ve çeşitlenmiştir. Ticari kredi, standart malın peşin para ile mal vadeli olacak şekilde satılması (selem), katılım bankalarının finansman yöntemleri, finansal kiralama (leasing) bunlardan bazılarıdır. Bu makalede, yeni ortaya çıkan bu tür finans kaynaklarından bahsedilmeyecek. Ancak söz konusu finans kaynakları hakkında doğru değerlendirme yapabilmeye imkan sağlar düşünceyle bey’bil-vefa, bey’ bil-istiğlal ve bey’ bi’l-ine akitleri ele alınacaktır. Bu akitlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akit, Finansman, Bey’ bi’l-vefa, Bey’ bi’l-istiğlal, Bey’ul-ine.

* Bu makale tarafımızca 2016 yılında savunulan “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği” adlı doktora tezinin ilgili bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr., Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Eğitim Görevlisi. Haseki Religious Speciality Center Instructor. Istanbul/Turkey Elmek: enoskaan73@gmail.com

Bay' Bi'l-Vafa, Bay' Bi'l-Istığlal And Bay'u'l-İna As a Finance Source

Abstract

It is known that Muslims used ways such as *karz-ı hasen*, *mudârebe*, *zakat*, money foundations, *icâreteyn* to provide capital in the past. In addition to these methods, there are also other methods developed especially for avoiding interest. From these methods, *bey' bi'l-vefa*, *bey' bi'l-istığlal* ve *bey'u'l-ine* constitute the subject of this article. These methods are invented by Muslim Turks who lived in *Maveraunnehir* at XIst century and wanted to carry out a trade relationship without involving interest. With these methods, non-capitalized people have secured the grounds for ensuring that they will get the resources they need, while the capital providers (Lenders) will ensure they will get it and will make sure it is safe from harm. Today's financing resources have changed and diversified. Commercial credit, standard goods would sale with cash in money and goods being delivered delayedly, participation bank financing methods, leasing are some of them. In this article, we will not mention such emerging sources of finance. However, they will deal with the conclusions of *bey'bil-vefa*, *bey' bil-istığlal* and *bey 'b'il-ine* in the sense that they allow the correct evaluation of the financial resources. We will try to contribute to a better understanding of these methods.

Keywords: Agreement, Finance, Bay' Bi'l-Vafa, Bay' Bi'l-Istığlal, Bay'u'l-İna.

Giriş

Finansman, üretim yapacak girişimcinin ihtiyaç duyduğu sermayeyi temin etme yoludur. İktisadi faaliyetin önemli bir parçası olan finansmanın gayesi, mal ve hizmet üretilmesini sağlayarak insanların ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Finansmanın temini akitler yaparak gerçekleşir. Daha genel bir ifadeyle, iş bölümünün geliştiği toplumlarda iktisadi faaliyetin artması karşılıklı rızadan doğan akitler ile yapılır. Karşılıksız fazlalık içerdiği için riba/faiz akdi yasaklanmıştır. Ancak, Müslüman halkın faizsiz borç para temin etmekte karşılaştığı güçlükleri faiz sayılmayacak bir usulle aşmak gayesiyle icat edilen “bey’ bi’l-vefa, “bey’ bi’l-istiğlal” ve “bey’u’l-îne” akitleri fakihler arasında tartışmalı olmakla beraber, bazıları tarafından tecviz edilen akitlerden olmuşlardır.¹ Günümüzde farklı adlandırılırsalar da bu akitler bir şekilde uygulanmaktadır. Anadolu’nun bazı bölgelerinde emlak büroları camlarında “para faizsiz, daire kirâsız” ilanları ve yine halk arasında “tarla icarsız, para faizsiz” ifadeleri bu akitleri anlatmaktadır. Bizim Menkul Değerler (BMD) bünyesinde ve bankalarda uygulanan sukuk işlemleri yine bu akitlere dayanmaktadır.

Biz bu çalışmada söz konusu akitlerin tanıtımını yapmaya ve bu akitler etrafında oluşan görüşleri vermeye çalışacağız.

1-Bey’ Bi’l-Vefa (بيع بالوفاء)

1.1. Tanımı

Bey’, sözlükte “mübadele etmek” anlamına gelir. Terim anlamı olarak “malı, mal ile değiştirmek”tir.² İslam Hukuku terimi olarak satım akdini ifade

* Bu makale tarafımızca 2016 yılında savunulan “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği” adlı doktora tezinin ilgili bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr., Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Eğitim Görevlisi, Haseki Religious Speciality Center Instructor. İstanbul/Turkey Elmek: enoskaan73@gmail.com

¹ İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri, Ahmet Tabakoğlu’nun müzakeresi, Ensar Neşriyat, 99.

² Abdulmuim, *el-Elfazi’l-fikhiyye*, 1: 399.

eder.³ Vefa, sözünü yerine getirmek, taahhüt edilen bir işi yapmak veya tamamlamak gibi manalara gelir.⁴ Sözlükte mübadele etmek anlamına gelen bey' İslam terim olarak satım akdi anlamına gelir.

Bey' bi'l-vefa; bedeli iade edildiğinde geri alınmak üzere bir malın satılmasını konu edinen satış akdidir.⁵ Bu akde bu ismin verilmesinin sebebi, tarafların usulüne uygun olarak yaptıkları vaatleri yerine getirmek zorunda oldukları içindir. Malikiler bu akde “bey'us- seniyye”, Şafililer “bey'ul-uhde”, “bey'un-nâs” ve “er-rehnu'l-muad”, Hanbeliler ise “bey'ul-emane” derler. Aynı şekilde bu sözleşme; “bey'ut-taat”, “bey'ul-caiz”, “bey'ul-muâmele” isimleriyle de bilinmektedir. Hanefi fukahası arasında “el-bey'ul-caiz” de denir.⁶

İsminden de anlaşılacağı üzere vefa satışı yeni bir akittir. Hicri IV. asrın sonları V. asrın başlarında Buhara, Semerkand, Belh şehirlerinde yani Mave-raunnehir bölgesinde ortaya çıkmıştır.

İslam fakihleri bu akdin tanımını farklı şekillerde yapmışlardır. Zeylai, satıcı müşteriye “bu malı senin bendeki alacağına karşılık satıyorum, borcumu ödeyince (قضى الدين) malımı alırım” şeklinde gerçekleşen bir akit olarak tanımlarken, Kadıhan ve İbn Nüceym; “Bu malı şu fiyata sana satıyorum, parayı ödeyince (دفع الثمن) malımı alırım” şeklinde ortaya çıkan bir akit olarak tanımlamıştır. İbn Abidin, alacağına karşılık şu malı al (الرد), “alacağını getirdiğimde malımı alırım” diye tarif etmiştir. Mecelle de benzer bir tanım yapmıştır. Tüm bu tariflere bakıldığında bu akdin bey' ile rehin arasında bir akit olarak düşünüldüğü rahatça görülecektir.

Fıkıh kitaplarında bu akit farklı bölüm ve alt başlıklarda anlatılmıştır. Hattab, yasaklanan alış-verişler başlığında bu akdi zikrederken, İbn Rüşt, bey'in şartları bölümünde bu akdi anlatmıştır. Bezzaz⁷ ve Kadıhan,⁸ fasit bey'

3 Abdulaziz Bayındır, DİA, Bey' maddesi, 6: 20-22.

4 İbnü'l-Münzir, *Lisanu'l-Arab*, 15: 252.

5 Şeyh Bedrettin Mahmud bin İsrail, (İbn Kadı Simavna) *Câmiü'l-füsûleyn* (Mısır 1300) 1: 234; Mustafa Ahmet ez-Zerqa, *Akdu'l-bey'*, Daru'l-kalem, Dımeşk 1999, 155; *el-Fıḫhu'l-Haneḫi fi Sevbihî'l-Cedid*, Mahmud Tahmaz, 4: 333.

6 Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Akdu'l-Bey'*, 155; Abdulmuim, *el-Elfazü'l-Fıḫhiyye*, 1: 399.

7 Bezzâzi, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziye*, 4: 405.

8 Kadıhan, *Fetâvâ Kâdihân* (el-Fetâva-yı'l-Hindiyeye'nin kenarında). Beyrut 1980, 2: 165.

bahsinde almıştır. İbn Nüceym,⁹ şart muhayyerliği, Zeylâi¹⁰ ise, ikrah bölümünde zikretmiştir.

1.2. İlk Ortaya Çıkışı

1.2.1. Diğer Hukuklarda

Eski hukuklardan Roma hukukunda “pactum de retrovedende” diye ifade edilen ve “bir malı satan kimse, aldığı parayı iade edince sattığı malı geri almak hakkına sahiptir” anlamına gelen ibare ile tanınıyordu.

Cermen hukukunda, “wieder kaufsrecht” denilen ve iki şekilde uygulanan bu satışın ilki tekrar satın alabilme hakkını mahfuz tutarken, diğeri ipoteğin yerine kaim olarak uygulanmıştır. İkinci şekilde satıcı taşınmaz malı tekrar satın alıncaya kadar, alıcıya yıllık bir gelir veriyordu. Bu borcun faizi olarak değerlendirilir, taşınmaz mal da alacağın teminatı olarak kalırdı.

Yeni hukuklardan Alman Medeni Kanunu’nun 497-503.¹¹ maddeleri, Avusturya Medeni Kanunu’nun 1068-1070.¹² maddeleri, Fransız Medeni Kanunu’nun 1659 ve müteakip maddeleri vefâ müessesini tanzim etmektedir.¹³ Yalnız Fransız Medeni Kanunu’nda vefa hakkı infisahi şarta bağlanmıştır. Yani satıcı belirlenen müddet içerisinde vefa hakkını kullanıp, parayı verip malı geri aldığı takdirde hiç akit yapılmamış gibi kabul edilir. Ancak bu müddet içerisinde vefa hakkını kullanmazsa satış kesinleşmiş olur. Bu şart muhayyerliğine de benzerdir. İtalya hukukunda da böyledir.¹⁴

1 Ocak 1912’de yürürlüğe giren İsviçre Medeni Kanunu vefa hakkını kabul etmiştir. Bu kanunun 683 ve 959. maddeleri bu hakkı tanzim etmektedir. Bu maddelere göre; vefa hakkının muteber olması, mukavele ile tespit edilmesi ve tapu siciline şerh konulmasına bağlıdır. Türk Medeni Kanunu’na da buradan geçmiştir.

⁹ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Raik*, 4: 8.

¹⁰ Zeylâi, *Tebyinül-Hakâik*, 5 184.

¹¹ 497. Madde: “Vefa şartına bağlı olan bir satışta, semenin geri verilmesi ile satılan şeyin geri alınması keyfiyeti, satıcının alıcıya karşı vuku bulan beyanı ile icra olunur. Bu beyanın, satış akdinde geçen şekillere uygun olması şart değildir. Tereddüt halinde önceki semen malın geri alınmasında da muteberdir.”

¹² 1068. Madde: “Satılan bir malı, bedelini vererek geri alma hakkına vefa hakkı denilir. Bu hak, satıcıya herhangi bir şart ve kayda bağlanmadan verilmişse; müşteri satın aldığı malı durumunu kötüleştirmeden geri vermeye, satıcı da malın bedelini iade etmeye mecburdur. Şayet taraflar, ellerindeki mallardan bir gelir sağlamışlarsa bunları takas ederler.”

¹³ M. Tahir Sebük, *Vefa ve İştirâ Akitleri*, İstanbul 1951, 11-12; Hüseyin Kayapınar, *İslam Hukukun’da Beyu’l-vefa ve Bey’u Bi’l-İstiğlal Akitleri*, İstanbul 1986. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

¹⁴ M. Tahir Sebük, *Vefa ve İştirâ Akitleri*, İstanbul 1951, 13-14.

Vefa hakkı, Türk Medeni Kanunu'nun 660 ve 919. maddelerinde düzenlenmiştir. TMK'nın 660. maddesi şöyledir: "Mukaveleden mütevellit, iştirâ ve vefa hakları tapu siciline şerh verildiği surette, bu şerhte gösterilen müddet içerisinde gayrimenkulün herhangi malikine karşı dermeyan olunabilir. Bu haklar, her halde şerh tarihinden itibaren on sene geçmekle sakıt olur."

Aynı kanunun 919. maddesi şöyledir: "Mukaveleden mütevellit şüf'a ve vefa hakları kira ve isticar gibi şahsi haklar, kanunun sarahaten tayin ettiği hallerde tapu siciline şerh verilebilir. Bunlar tapuya şerh verilmekle o gayrimenkul üzerinde sonradan iktibas edilebilen hak, sahiplerine karşı dermeyan olunabilir."¹⁵

Bu maddeler vefa hakkının doğurduğu sonuçları açıklamakta fakat vefa hakkını tanımlamamaktadır. Çünkü vefa hakkı kanundan değil, resmi sözleşmeden doğan bir haktır. Bu maddelere dayanarak hukukçular vefa hakkını şu şekilde tanımlamışlardır: "Bir taşınmaz malı satan kimseye, satılan taşınmazın mülkiyetini kazanmak üzere alıcı tarafından tanınan ve hak sahibinin tek taraflı isteğine dayanarak yenilik doğuran bir akitir."¹⁶

Ancak Ebu'l-Ulâ Mardin, Mecelledeki vefa ile yeni hukuktaki vefanın aynı şey olmadığını, yeni hukuktaki "rémère" nin vefa diye tercüme edildiğini, hâlbuki Mecelle'ye göre "rémère" nin "hıyar-ı akd" diye tercüme edilmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁷

Ebu'l-Ula'nın, "hıyar-ı akd" dediği, akitle ilgili tüm muhayyerliklerdir. Çünkü İslam hukukunda başlı başına "hıyar-ı akd" diye bir muhayyerlik yoktur.¹⁸

Bey' bi'l-vefa günümüzde finansman sağlama kaynaklarından sayılan "stoklar karşılığı kredi" ye de bir yönüyle benzemektedir. Bu işlem, işletmelerin stoklarını karşılık göstererek, bankalardan kredi temin etmesidir. Stoklar koşulsuz menkul rehni yani işletmenin stokları üzerinde her türlü tasarrufa sahip olduğu fakat bankanın haciz hakkının şimdiki ve gelecekteki bütün

¹⁵ Sebük, *Vefa ve İştirâ Akitleri*, 14.

¹⁶ M. Reşit Karahasan, *TMK. Eşya Hukuku*, 2: 905.

¹⁷ Ebu'l-Ula Mardin, *Medeni Hukuk Dersleri*, 7: 19.

¹⁸ Hüseyin Kayapınar, *İslam Hukukun'da Beyu'l-vefa ve Bey'u Bi'l-İstiğlal Akitleri*, 9.

stokları kapsadığı rehin şeklidir. Veya koşullu menkul rehni yani malların seri numaralarının alındığı, belirli bir yerde saklandığı, kullanımının bankanın iznine tabi olduğu rehin şeklinde de olabilir.

1.2.2. İslam Hukukunda

Bey' bi'l-vefanın, hicri V., milâdi XI. yüzyılda Horasan ve Semerkant'ta yaşayan bir kısım Hanefi âlimleri tarafından borç verenin mağduriyetini önleme gerekçesiyle icat edildiği bildirilir. Necmeddin Ebu Hafs Ömer en-Nesefi'nin konu ile ilgili olarak kaynaklarda nakledilen sözleri şöyle başlamaktadır: “Zamanımız halkının faize çare olarak uygulamakta oldukları ve beyu'l-vefa dedikleri satın akdi aslında bir rehindir.” Nesefi zamanında uygulanan bir akit olduğuna göre ondan önce ortaya çıkmıştır.¹⁹

Vefa akdinin gayesi faize düşmeden ihtiyaç duyana sermaye temin etmek, borç verenin ise alacağını garanti altına almaktır. Yani satıcının bu akitten sağladığı menfaat, ihtiyacı olan parayı temin etmektir. Alıcının sağladığı menfaat ise, alacağını güvence altına almaktır. Bu noktada akla şöyle bir soru gelebilir: Eğer maksat alacaklının alacağını güvence altına almaksa neden insanlar üzerinde ihtilaf olmayan rehin yolunu değil de ihtilafı bir akit türü olan bey' bi'l-vefa'yı seçiyorlar? Bunun cevabı şöyledir. Çünkü akit esnasında koşulan bir şartla müşteri, vefa yoluyla satın aldığı malı kullanabiliyor, menfaatinden faydalanabiliyor. Zaten akdin çıkış sebebi de budur.²⁰

İslam fıkıhı zaviyesinden değerlendirildiğinde akit teorisi açısından bey' bi'l-vefa'da üç sorunlu noktanın olduğunu burada vurgulamakta fayda var:

Birincisi, bey'bi'l-vefa'da akdin muktezası olmayan bir şart vardır. O da parayı ödeyince malı satıcıya geri vermek. Bu şart akdi ifsat edici bir şarttır. Çünkü bir şey geri alınmak için satılmaz. İkincisi, Bey'bi'l-vefa'da ikale şart koşulmaktadır. İ kale'nin şart koşulduğu her akit fasittir. Üçüncüsü ise Bey'bi'l-vefa gerçekte rehin akdidir. Rehnin hükmü ise rehni alanın rehnin menfaatinden istifade edememesidir. Burada ise istifade edebilmektedir.

¹⁹ Zeylei, *Tebyinu'l-Hakaik*, 5: 83; Kayapınar, *İslam Hukukun'da Beyu'l-vefa ve Bey'u Bi'l-İstiğlal Akitleri*, 16.

²⁰ Kayapınar, *İslam Hukukun'da Beyu'l-vefa ve Bey'u Bi'l-İstiğlal Akitleri*, 18.

Bu sorunlu yapısı sebebiyle İslam fakihleri Bey'bi'l-vefa'nın hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Malikiler, Hanbeliler, ilk dönem Hanefiler ve Şafiler bu akdin fasit olduğu görüşünü savunmuşlardır. Ancak şu da var ki, akit aslında geri verme şartı koşulmazsa tüm mezheplere göre caiz olur.

Yukarıda ifade edildiği gibi akitte alacak karşılığında menfaat sağlama söz konusu olması sebebiyle fakihler, bu akit türünün meşruiyetini tartışmışlar, aşağıda açıklanacağı üzere kimi rehine, kimi sahih akde kimi ise fasit akide benzetmişlerdir. Burada içtihadı açık bir alanın olduğu bellidir. Mecellede bu akit "Hacet umumi olsun hususi olsun zaruret menzilesine indirgenir" kaidesine bina edilerek tecviz edilmiştir.²¹

Maliki mezhebinde İbnu'l-Kasım gibi alimler bu akdin batıl bey' olduğunu söylemişler, Sahnun ve İbnu'l-Macişun gibi fakihler batıl rehin demişlerdir. İbn Rüşd, bu akdin İmam Malik'in ilkelerine uymadığını söylemektedir.²² Hanbeli mezhebi, müşterinin, alacağına karşılık aldığı ve bayi' borcunu verince iade edeceği maldan faydalanmasını riba kapsamında değerlendirerek tecviz etmemiştir.²³ Şafi alimlerin bir kısmı böyle bir akdin fasit olduğunu söylerken²⁴ diğer bazı alimler ise insanların bunu örf haline getirmelerini gerekçe göstererek caiz görmüşlerdir.²⁵ Şimdi bu görüşlere bakabiliriz.

1.2.2.1. Hanefi Mezhebinde Bey' bi'l-vefa

Hanefi mezhebinde bazı alimler bu akdi sahih alış-verişe, bazıları fasit alış-verişe, bazıları ise batıl alış-verişe, kimisi ise rehine benzetmişlerdir.

1.2.2.1.1. Bey' Bi'l-Vefa'yı Sahih Alış-Verişe Benzetenler ve Delilleri

Bu akdi sahih alış-verişe benzetenlerin başında Semerkant alimleri gelir. Mergînânî, Hidaye adlı eserinin İkraah bölümünde "Halk arasında uygulanan caiz bey'i fasit sayanlar onu mükrehin satışına benzetirler..."²⁶ demektedir. Hidaye şarihleri bu ifadeden, Mergînani'nin de bey' bi'l-vefa'nın sahih alış-veriş olduğu görüşünü paylaştığını söylerler.²⁷

²¹ Mecelle mad. 32

²² İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehit*, 2: 175; Mecelletü Mecmei'l-fikhi'l-islami, III, sayı 7, 38.

²³ Keşfu'l-Kına, 3: 149, 150.

²⁴ İbn Hacer el-heytemi, *el-Fetava*, 2: 230.

²⁵ Hatip Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, 2: 31; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza El-Ensari Er-Remli, *Nihayetu'l-Muhtac*, 3: 433.

²⁶ Mergînânî, *el-Hidaye*, 3: 276.

²⁷ Baberti, *el-İnaye*, 8: 169; Ayni, *el-Binaye*, 8: 180

Ömer en-Nesefi'nin öğrencisi Ahmet b. İsa el-Keşşi'nin nakline göre Nesefi, bu akdin sahih bir satım akdi olduğu görüşündedir.²⁸ Ez-Zeylaî Hasan b. Ali es-Siğnaki'nin de bey'ul-vefa'nın sahih bir satım akdi olduğuna dair fetva verdiği söylemektedir.²⁹

Bey' bi'l-vefa'yı sahih alış-verişe benzetenlerin delillerini şöylece sıralayabiliriz:

-Bu akitte sahih alış-verişte olduğu gibi müşterinin (borç veren) maldan faydalanma hakkı vardır. Hatta istiğlal³⁰ şartı ile sattığında malı kabzettikten sonra satıcıya kiraya verebilir.³¹

-Malın vergisi, tamir ve ıslah masrafları ve diğer giderler müşteriye/alıcıya aittir. Satıcı masrafları üstlenmişse bu, kendi arzusuyla yaptığı bir iyilik sayılır.

-Bedeli veya malı geri vererek akdi bozma vaadi bir şart olarak akde eklenmişse ona uymak gerekir. Çünkü Ebu Hanife'ye göre akde sonradan eklenen fasid şart aslına eklenmiş olur ve akdi ifsat etmez. İmameyn bunu kabul etmemektedir.³²

-Malın değerini düşüren bir kusur meydana gelse, mesela ev harap olsa satıcı geri almaya zorlanamaz. Çünkü geri alma aslında yeni bir satıştır.

-Borcun kefilî olsa, alacaklı borçlunun malını vefa yolu ile satın aldıktan sonra sahih alış-verişte olduğu gibi kefalet batıl olur, vefa akdini feshetseler bile kefillik geri dönmez.³³

-Müşterinin, maldan ve maldaki artışlardan faydalanma hakkı vardır. Malın telefi durumunda da sahih alış-verişte olduğu gibi tazmin etmez. Hatta bir kimse bir bahçeyi vefaen satsa sonra senenin bir kısmı geçtikten sonra akdi feshetse gelir on iki aya bölünür, müşteri malın elinde bulunduğu aylarda ürün çıkmasa

28 Keşşi, *Mecmû'un-Nevazil*, 92

29 Zeylaî, *Tebyinu'l-Hakaik*, 5: 184.

30 İstiğlal: Malı satıcısına kiralamak şartıyla yapılan bey' bi'l-vefadır.

31 Ali Haydar, *Düerü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, 1: 222-223.

32 Bayındır, Faiz ve Ticaret, 222.

33 Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Şerhu'l-Kavaidi'l-Fıkhiyye*, 57.

da o ayların gelirini alır. Hiç ürün çıkmamış ise hiçbir şey alamaz. Olgunlaşan ürünü hasat ettikten sonra müşteri, bir sene dolmadıkça alış-verişi bozup parasını isteyemez. Ancak gelirin geçen kısmını alıp geri kalanını bırakırsa isteyebilir.³⁴

Bu benzetmenin eleştiriyeye açık yönü şudur: Sahih alış-veriş, bir satım akdinin tüm hükümlerini içerir. Buna göre, müşteri satın aldığı mala, satıcı ise aldığı paraya malik olur. Her iki taraf, malik oldukları üzerinde istedikleri gibi tasarruf hakkına sahip olurlar. Yani malik oldukları bedel ve mebi üzerinde hibe, rehin gibi hakları vardır. Bey' bi'l-vefa işleminde ise müşterinin satın aldığı mal üzerindeki hakkı sadece alacağı parayı tahsil edinceye kadardır. Bunun yanında akit esnasında şart koşulmuşsa malın gelirinden faydalanmaktır. O malı, başkasına satamaz, hibe edemez, sadaka olarak veremez, hatta akit yapılırken şart koşulmamışsa kiraya verip kirasını alamaz. Bir satım akdinin hem sahih bir bey' olması hem de müşterinin ondan dilediği gibi faydalanamaması, o akdin sahih bir bey' olması ile bağdaşmaz.

1.2.2.1.2. Fasit Alış-Verişe Benzetenler ve Delilleri

Bu akdi fasit alış-verişe benzetenlerin en tanınmış Kadıhan'dır. Ancak Kadıhan'a göre taraflar hiçbir şart koşmadan bey' akdini yapıp sonradan, ilk akitten bağımsız olarak serbest iradeleri ile karşılıklı bir vaad olarak vefâ şartını ileri sürerlerse akit sahih olur ve bu vaad ile vefâ bağlayıcı hale gelir. Anlaşmalarına uygun olarak sonradan koydukları şartları da yerine getirmeleri gerekir. Ancak taraflar akit esnasında satışı fesh edeceklerini şart koşarak akdi yapmışlarsa, işte o zaman bu satış fasit olur.³⁵

Bu görüş sahipleri, akit esnasında koşulan şartın satım akdini ifsat edeceği prensibinden hareketle bu görüşe varmışlardır. Hindiyye müellifi, Ebu'l-Berakat Abdullah en-Nesefi'da aynı kanaati paylaşmaktadır.³⁶

Bazıları da bu akdi mükrehin satışına benzeterek fasit kabul etmişlerdir. Buhara alimlerinden Zahiruddin el-Buhari Sadruşşehid Hüsameddin bun-lardandır.³⁷

34 Zerkâ, *Şerhu'l-Kavaidi'l-Fıkhiyye*, 57.

35 Kâdihan, *Fetâvâ Kâdihân*, 2: 165.

36 Kerlani, *el-Kıfaye*, 7: 171.

37 Zeylai, *Tebyinu'l-Hakaik*, 5: 184.

Bey' bi'l-vefayı fasit alışverişe benzetenlerin delillerini şöylece sıralamak mümkündür:

-Taraflardan her biri diğeri razı olmasa da akdi feshetme, verdiğini alma hakkına sahiptir. Bu durum sahih olanlarda değil, fasit akitlerde geçerli olur. Kabz edildiğinde mülkiyet ifade eder.

-Vefa şartı, Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre akdin aslına eklenmiş sayılmaz ve satış fasit olur. Çünkü bu akit müşteri açısından mükrehin akdi gibi değerlendirilir. Vefa şartı, satıştan sonra eklenirse Ebu Hanife'ye göre akdin aslına eklenmiş sayılır ve satış fasit olmaktan kurtulur.³⁸ Bu durumda müşterinin mükreh olma ihtimalini zayıflamaktadır.

Bey' bi'l-vefa'yı fasit alış-verişe benzetenlere göre fasit alış-verişin tüm hükümlerinin bu akitte uygulanması gerekir. Fakat mevcut durum bunun aksinedir. şöyle ki, fasit alış-verişte müşteri, malı satıcının izni ile kabzetmişe o mala malik olur, dolayısıyla üçüncü bir şahsa satabilir. Ayrıca ilk satıcının, fasit olan ilk satışı feshetme imkânı ortadan kalkar. Bey' bi'l-vefa'da ise müşterinin, malı üçüncü bir şahsa satma yetkisi yoktur, şayet satarsa ilk satıcının malı geri alma hakkı vardır.

1.2.2.1.3. Batıl Alış-Verişe Benzetenler ve Delilleri

Bazı alimler, bey' bi'l-vefa'nın batıl bir satım akdi olduğu tarzında görüşler olduğunu belirtmekte fakat bu görüşün kimlere ait olduğuna temas etmemektedirler.³⁹

Bey' bi'l-vefa'yı, batıl alış-verişe benzetenler bu akdi hâzilin/ciddi olmayan kişinin satışına benzetirler. Hâzilin satışında, satıcı ve alıcının asıl maksadı satmak ve satın almak olmadığı halde "sattım-aldım" lafızlarını kullanırlar. Fakihler, hâzilin satışının batıl olduğunu hiçbir değer ifade etmediğini belirtirler.⁴⁰

38 Abdulaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 223.

39 Merginâni, *el-Hidaye*, 3: 276; Zeylai, *Tebyinu 'l-Hakaik*, 5: 184.

40 Kasani, *Bedâi*, 5: 276.

Fakihlerden bazıları ise, bu akdi telcie⁴¹ satışına benzetmişlerdir.⁴² Telcie satışını batıl görenler bu akdi de batıl kabul ederler.

Ancak fakihlerin çoğu bey'ul-vefa'da hezl manasının bulunduğuna hiç işaret etmemişlerdir. Sadi Çelebi bey'ul-vefayı hâzilin satışına benzetenleri şu sözleri ile tenkit etmektedir: "Hezlin ne demek olduğunu bilenler, bu kadarcık bir sözle bey'ul-vefa'da hezl'in olmadığını bilirler."⁴³

Bilindiği gibi, bey'ul-vefa'yı akdeden taraflar, yaptıkları akdin ciddi olmadığını ne dilleri ile söylerler, ne de bunu gönüllerinden geçirirler. Onların normal satımdan farklı olarak yaptıkları tek şey vefa şartını koşmalarıdır. Onun için Sadi Çelebi'nin görüşünün isabetli olduğu kanaatindeyiz. Bey'ul-vefa'yı hâzilin satışına benzeterek batıl demek doğru değildir.

Bu akit telcie'ye de benzemez. Çünkü satıcı, malını ona bir zarar dokunur endişesiyle değil, kendi rızası ile ve fayda temin etmek için satmaktadır. Satış esnasında akdi yapanlar, telcieye delalet eden herhangi bir ifade de kullanmamaktadırlar.⁴⁴

1.2.2.1.4. Rehine Benzetenler ve Delilleri

Çoğunluğa göre bu akit rehin akdidir. Ebu'l-Hasan Ali es-Suğdi,⁴⁵ Ebu Hafs Ömer en-Nesefi⁴⁶ bu alimler arasındadır.

el-Fevaid'ul-Behiyye adlı eserde çağın Hanefi fıkhı otoritelerinden olan İmam Ebu Şuca ile İmam Maturidi arasında geçen şu diyalog onların da bey' bi'l-vefa'yı rehin kabul ettiklerini göstermektedir.

Ebu'ş-Şuca⁴⁷, Ebu'l-Hasan el-Maturidi'ye diyor ki, "bu bey' insanlar arasında yayıldı, sen bu akdin rehin olduğuna fetva veriyorsun, benim kanaatim de aynıdır. O halde fukahayı toplayalım, ortak karar alalım ve bunu insanlara duyuralım olmaz

41 Telcie: İki kişinin aralarında satış olmadığı halde bir gerekçe ile satış akdi yapmış görünmeleridir.

42 İbn Nüceym, *el-Bahr*, 6: 9.

43 Sadi Çeleb, *el-Haşiye ala Şerhi'l-Hidaye*, 8: 170.

44 Kayapınar, *İslam Hukukun'da Beyu'l-vefa ve Bey'u Bi'l-İstiğlal Akitleri*, 56.

45 Ali es-Suğdi, Serahsi'nin hocası olup Semerkand ve Buhara civarında yaşamıştır.

46 Nesefi de Nesef, Maverünnehir, Semerkand ve Buhara civarında yaşadığı bilinmektedir.

47 Ebu Şuca, Zahiruddin el-Kebir el-Merğînâni'nin hocasıdır. Zahiruddin el-kebir Mergînâni ise Mahmud el-Özcendi'nin kardeşi olup Semerkandıdır.

mı?” İmam Maturidi’de ona, “bugün muteber olan bizim fetvamızdır. Aksi kanaati olan ortaya çıkar, delilini de getirir” diye cevap vermiştir.⁴⁸

İbn Abidin (v.1252/1836), Cevahiru’l-Fetava ve Fetava’l-Hayriyye’de bu akdin rehin olduğuna fetva verildiğini söyler. Kendisinin de aynı görüşte olduğunu ilave eder.⁴⁹ Bu görüşün ayrıntıları şu şekilde zikredilebilir:

-Bey’ bi’l-vefa akdini yapan taraflardan biri diğerinin izni olmadan o malı satamaz. Çünkü o mal rehindir, nitekim rehin alan kimse de hukuken rehin kendi mülkiyetine geçmediği için bu malı bir başkasına satamayacaktır.

-Bey’ bi’l-vefa ile satılan malın vergisi, giderleri, tamiri, zekatı ve şüf’a hakkı satıcıya aittir. Malın bu yolla el değiştirmesi satış değil rehin olduğundan bu akit başkaları için şüf’a hakkı doğurmaz.⁵⁰

-Vefaen satılan malın yanındaki akar satılsa, şüf’a hakkı alıcıya değil satıcıya aittir.

-Bey’ bi’l-vefa akdinin satıcı tarafı (borçlu) ölse, müşteri alacağını almadıkça diğer alacaklılar alacaklarını tahsil için sıraya giremez.

-Vefaen satılan mal, müşterinin kusuru olmadan helak olduğu zaman rehin gibi muamele görür. Buna göre; kıymeti borca eşit ise borç düşer. Kıymeti borçtan az ise, miktarınca borç düşer, geri kalan borcu müşteri, satıcıdan alır. Eğer kıymeti borçtan fazla ise fazla olan miktar müşterinin elinde emanet hükümündedir. Müşterinin kusuru ile helak olmuşsa ödemesi gerekir, kusur yoksa tazmin etmez.⁵¹

-Vefaen bir malı alan başkasına o malı rehin olarak veremez.

-Vefaen bir malı alan, satıcının izni olmadan malı kullanamaz, gelirinden faydalanamaz ve tüketemez. Aksi halde tazmin etmesi gerekir. Meselâ bey’ bi’l-vefâ ile aldığı bahçenin meyvesini izinsiz yiyen veya kuru dallarını yakan alıcı, bedelini öder.

48Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeyh Bedreddin, *Camiu’l-fusûleyin*, I, 234; Hayreddin b. Ahmed er-Remli, *el-Fetâva’l-Hayriyye li-nefi’l-beriyeye* (Bulak: Matbaatu’l-Kubra’l-Emiriyeye), 1300, 225-226; İbn Abidin, *Reddu’l-muhtâr*, V, 276; Mecelletu mecmei’l-Fıkhî’l-İslami, sayı 7, cüz 3.

49 İbn Abidin, *Reddü’l-Muhtar*, 5: 276.

50 Ali Haydar, *Dürrü’l-Hükkam Şerhu Mecelleti’l-Ahkam*, (Arapça çeviri: Avukat Fehmi Hüseyini), 3: 97.

51 Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Şerhu’l-Kavaidi’l-Fıkhyye*, 58, Tahmaz, *el-Fıghu’l-Hanefi fi Sevbihi’l-Cedid*, 4: 336.

Bunlar satıcının izniyle olursa hibe sayılır. Ancak satıcı bu izni her an kaldırabilir.

-Taraflardan biri ölünce akdi fesih hakkı varislerine geçer.

-Müşteri alacağını tahsil etmedikçe vefaen satın aldığı mala satıcının diğer alacaklıları müdahale edemez.

-Satıcı borcunu ödeyince malı geri alır.⁵²

Bey' bi'l-Vefa'nın rehne benzediği taraflar olduğu gibi, benzemediği taraflar da vardır. Şimdi onları incelemek istiyoruz.

-Bölünebilir olsun veya olmasın hisseli maldaki vefa yolu ile yapılan satış fasit olsa da sahih muamelesi görür yani rehin olarak verilebilir. Hâlbuki hisseli mal mutlak olarak rehin olarak verilmez.

-Vefa yolu ile yapılan satışta bayi' borcun yarısını ödediğinde malın yarısını müşteriden izinsiz başkasına satmaya hak kazanır. Hâlbuki rehinde rehni veren borcunun yarısını ödediğinde malın yarısını müşteriden izinsiz başkasına satamaz.

-Rehin olarak verilen malın, râhine kiralınması caiz olmamasına rağmen vefa yolu ile satılan malın satıcıya veya başkasına kiraya verilmesi caizdir.⁵³ Bu akdi, menfaatlerinin şart koşulmaksızın müşteriye ait olmasından başka⁵⁴ rehinden ayıran ve rehine bir yenilik getiren esas fark budur.⁵⁵

Hanefiler bu akdin akarda caiz olduğunda ittifak etmişlerse de menkulde caiz olup olmadığına ihtilaf etmişlerdir. Hanefilerin çoğunluğu bu akdin menkulde caiz olamayacağına hükmetmiştir.⁵⁶ Fehmi Hüseyin, Mecelle'nin çevirisinde ilaveten bu akdin en fazla rehine benzediğini, rehinin ise menkulde caiz olduğunu, dolayısıyla bu akdin de menkulde caiz olması gerektiğini söylemektedir.⁵⁷

Mâlîki, Şafî ve Hanbelî hukukçular bunu menfaat sağlayan borç kapsamı içerisinde değerlendirmiş ve faiz olarak mütalaa etmişlerdir.⁵⁸

52 Abdulaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, 220.

53 Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Şerhu'l-Kavaidi'l-Fikhiyye*, s. 59.

54 Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Akdu'l-Bey'*, 160.

55 Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Akdu'l-Bey'*, 157.

56 Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, *Akdu'l-Bey'*, 163.

57 Ali Haydar, *Düreru'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, (Arapça çeviri: Avukat Fehmi Hüseyin), 1-3: 97.

58 Muhammed Osman Şebîr, *Buhusun Fikhiyye fi Kadaya İktisadiye Muasıra*, 2 cilt, Daru'n-Nefais, Ürdün 1997, 2: 703; DİB; Bey' bi'l-Vefa mad., Halil Güneç, *el-Mevsuatu'l-fikhiyye el-Müeyyere*, 1: 104; Reddu'l-muhtar, 4: 247.

1.3. Bey' bi'l-Vefa'nın Esasları

Bey' bi'l-vefa akdinde hem satıcı hem de müşterinin satışı fesih hakkı vardır. Bunun sebebi müşterinin mala malik olmamasıdır. Dolayısıyla satıcı parayı getirdiğinde malını geri alabildiği gibi, müşteri de aralarında belli bir vakit anlaşması olsa bile malı teslim edip parasını geri isteyebilir.⁵⁹

Yine bu akitte satılan mal hisseli olmamalıdır. Eğer hisseli olursa fasit olur. Ancak fasit olan vefa yollu satışın hükmü sahih olan gibidir. Bu nedenle satıcı yani borçlu, aldığı borcu getirip müşteriye yani alacaklıya vermedikçe malı alıp tasarrufta bulunamaz.⁶⁰

Vefa yollu satış, rehin hükmünde olduğu için hem satıcı hem de müşteri malı başkasına satamamaktadır.⁶¹

Bu akit türünde müşteri malın menfaatlerinin kendisine ait olmasını şart koşabilir. Bu yine rehin akdi hükmü ile alakalı bir şarttır. Çünkü rehinde rehin verenin izni olmadıkça rehin alan rehinden faydalanamaz. Fakat rehin verenin izniyle rehin alan kimse rehini kullanabilir, meyve ve süt gibi hâsılatını alır. Bunlar borca mahsup edilemez.⁶²

Bey' bi'l-vefa'da mal telef olursa borçtan düşülür. Şöyle ki, vefa yolu ile satılan malın kıymeti borca eşit ise borç sakıt olur. Mebi' malın kıymeti borçtan az ise kıymetince borçtan düşer, geri kalanını müşteri (borç veren) bayi' (borç alan) dan alır. Mebi' malın kıymeti borçtan fazla olması ve malın telefinde müşterinin kusuru bulunması durumlarında borç sakıt olur. Ama müşterinin (borç veren) fazla kısmı bayi'(borç alan) 'e ödemesi gerekir. Eğer müşterinin bir kusuru yoksa tazmin etmez.

Malda fiyatını düşürecek bir kusur meydana gelmesi durumunda kusur miktarı borçtan düşülür. Örneğin kıymeti 1000 TL olan bir evi 100 TL Karşılığında vefâen alan kimsenin evine bir afet gelse, evin değeri 500 TL ye düşse borçta bu durumda 50 TL ye düşer.⁶³

59 Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, 1: 664, Mecelle, mad: 85.

60 Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, 1: 665.

61 Mecelle, mad: 756.

62 Mecelle, mad: 750.

63 Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, (Arapça çeviri: Avukat Fehmi Hüseyini), 1-3: 366, 367

Akdi yapanlardan birisinin vefat etmesi durumunda, onun varislerinin muris yerine geçmesi vefa yollu satışın hükümlerindedir.

Akdi yapanlardan birisinin vefat etmesi durumunda, onun varislerinin muris yerine geçmesi vefa yollu satışın hükümlerindedir.⁶⁴

Akdin fesih hakkı varislere geçmesi diğer bir hükümdür. Akit fesih edilirse satıcının (borç alan) varisleri malı geri alır ve önce müşteri (borç veren) nin alacağını öderler.⁶⁵ Müşterinin o malı alma hakkı diğerlerinden daha öncelikli bir haktır.⁶⁶

2. Bey' Bi'l-İstiğlal (بيع بالاستغلال)

Bey' bi'l-istiğlal, bey' bi'l-vefa ile bağlantılı bir finans kaynağıdır. Aynı zamanda günümüzde özellikle katılım bankalarının uyguladığı sukuk⁶⁷ işlemlerinin de temelini teşkil etmektedir.

2.1. Tanımı

İstiğlal sözlükte, gelir elde etmeyi istemektir. İslam hukuk terimi olarak istiğlal satışı, mal sahibinin kendisine kiraya vermek şartıyla malını/eşyasını satmasıdır.⁶⁸ Bu akit türü Mecelle'de 119. maddede şöyle tanımlanmıştır: "Bâyi'in bir malı müşteriden bizzat kendisi isticar etmek üzere vefaen satmasıdır. Aslında bey' bi'l-istiğlal, vefa yolu ile satılan bir şeyi kiralamayı istemektir. Bu akit türü fıkıh kitaplarında daha çok icare bölümlerinde anlatılmaktadır."⁶⁹

2.2. İlk Ortaya Çıkışı

Bey' bi'l-istiğlal, klasik fıkıh kitaplarında yer almamaktadır. Konuya temas eden en eski müellif Ebussuud el-İmadi, el-Haskefi ve Çatalcalı Ali Efendi'dir. Bu akit tıpkı bey' bi'l-vefa gibi "Hacet umumi olsun hususi olsun zaruret menzilesine indirgenir" kaidesine binaen istihsan yoluyla caiz görülmüştür.⁷⁰

64 Mecelle, mad: 402.

65 Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, 1: 669.

66 Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, 1: 663, 664.

67 Sukuk: Ticari varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satımıdır. Bu sertifikalardan alanlar söz konusu varlığa ellerindeki sertifikalar oranında ortak olurlar. Dolayısıyla söz konusu varlığın geliri de onlara ait olur. Bkz. İshak Emin Aktepe, *Sorularla Katılım Bankacılığı*, s. 151.

68 Abdulmuim, *el-Elfazü'l-Fikhiyye*, 1: 404.

69 Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, 1: 224-225.

70 Hüseyin Kayapınar, *İslam Hukukun'da Beyu'l-vefa ve Bey'u Bi'l-İstiğlal Akitleri*, 67. Asıl kaynaklara bak.

2.3. İstiğlal Satışının Uygulanması

Tanımda da görüldüğü gibi bu akit bey' bi'l-vefânın değişik şekli olan bir muameledir ve uygulaması şöyledir:

Paraya ihtiyacı olan kişi evini, dükkânını ya da tarlasını sermaye sahibine vefa yoluyla satmaktadır. Ancak alacaklı kişi, bu akarları ve araziye fiilen kullanıp ondan faydalanma durumunda olmadığından evi, dükkânı icara ve tarlayı da ortakçıya verip ondan faydalanmayı düşünmektedir. Bu durumda esasen bu mallara ihtiyacı olan satıcı bu gayrimenkullerin kendisine kiraya veya ortağa verilmesi şartıyla satmayı teklif etmektedir.⁷¹ Teklifi kabul edilince istiğlâl suretiyle bey' akdi yapılmış olmaktadır. Artık bu durumda ödünç aldığı paraya karşılık evin ve dükkânın kirası veya tarlanın icarı adıyla sermaye sahibine (borcu veren alacaklı kişiye) bir meblağ ödemektedir.

Görüldüğü gibi bu uygulama günümüzdeki “sale and leaseback/satıp geri kiralama” işlemine benzemektedir. Bu işlem 6361 sayılı Finansal Kiralama, Factoring ve Finansal Kiralama Şirketleri Kanununun 18. Maddesi ile düzenlenmiştir. Bu madde şöyledir: “*Kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü bir kişiden veya bizzat kiracıdan satın aldığı veya başka suretle temin ettiği veya daha önce mülkiyetine geçirmiş bulunduğu bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören sözleşmedir.*”

2.4. Bey' bi'l-istiğlal ile Bey' bi'l-vefa'nın Birbirinden

Ayrıldığı Hususlar

Bey' bil-vefa maldan yararlanma açısından mutlak, bey' bi'l-istiğlal ise malın satıcıya kiralanması ile mukayettir. Yani bey' bil-vefa daha genel, bey' bi'l-istiğlal ise daha özeldir. Aralarındaki bu itlak-takyid ilişkisinden başka şu farklar vardır:

-Bey' ul-vefa'da, müşteri satın aldığı maldan ancak kendisi kullanarak istifade edebilir. Başkasına kiraya verip, kirasını alamaz. Bey' bi'l-istiğlal'de ise müşteri mebi bizzat satıcıya veya başkasına kiraya verip, kirasını alabilir.

⁷¹ Hacı Reşit Paşa, bir akdin bey' bi'l-istiğlal sayılabilmesi için, mebiin satıcıya kiralanmasının şart olmadığını üçüncü bir şahsa da kiralanabileceğini söylemektedir. Hacı Reşit Paşa, *Ruhu'l-Mecelle*, 2: 22.

-Bey' bi'l-istiğlal'de önce müşterinin sonra da müste'cirin yaptıkları olmak üzere iki ayrı kabz söz konusudur. Müşterinin, malı kabzetmeden başkasına kiraya vermesi caiz olmaz. Bey'ul-vefa'da, sadece müşterinin kabzı bulunmaktadır.

-Bey'ul-vefa'da bir tek şart söz konusudur. O da satıcının, malın belini iade etmesi durumunda müşterinin de malı geri vermesi şartıdır. Bey' bi'l-istiğlalde ise, bu şarta müşterinin malı satıcıya kiraya verebilmesi şartı da eklenmektedir.⁷²

2.5. Hükümü

Yukarıda ifade edildiği gibi bey' bi'l-istiğlal, bey' bi'l-vefa ve icare akitlerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bey' bi'l-vefa'nın hükümü konusundaki görüşler, bey'bi'l-istiğlal için de geçerlidir. Ancak bey' bi'l-istiğlalde, malını vefaen satan kişinin sattığı malı kiralamasının hükmünü ayrıca belirtmek gerekir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre, bey' bi'l-vefa'nın rehin hükmünde olduğunu biliyoruz. Diğer görüşlerin özeti de, bey' bi'l-vefa'nın sahih, fasit veya batıl bey' olduğudur.

Bey'ul-vefa'nın rehin hükmünde olması durumunda malın satıcıya kiraya verilmesi caiz olmaz. Çünkü râhin'in rehin verdiği malı (mal sahibi olduğu için) mürtehinden kiralaması caiz değildir. El-Kerderi "Bey'ul-vefa'yı rehin ve fasit bey' sayanlara göre malın satana kiraya verilmesi caiz değildir. Bey' bi'l-vefa'yı caiz sayanlara göre ise caizdir." demektedir. Caiz olmamakla birlikte mürtehin rehni, râhine kiraya verirse bu icare batıl olur, bu mal ariyet ve veditâ haline gelir. Buna göre rehin sayılması durumunda bey'ul-vefa'da malın satıcıya kiraya verilmesi halinde bu icarenin batıl olması gerekir. Dolayısıyla bey' bi'l-istiğlal ile alınan mal rehin hükmünde olamaz.

Bey'ul-vefa'nın, batıl veya fasit bey' sayılması durumlarında da, mebiin satıcıya kiraya verilmesi caiz olmaz. Çünkü müşteri sahip olmadığı bir malı kiraya vermiş olur.

⁷² Ali Haydar, *Dureru'l-Hükkam*, 1: 877-878.

Vefaen satın alınan bir malın, satıcıya kiraya verilmesi ancak bu akdin sahih bir satım akdi olması halinde mümkündür. Dolayısıyla bey'bi'l-istiğlal ancak sahih akde benzetilerek caiz görülebilir.

Bey'bi'l-istiğlal diğer akit çeşitleri ile karşılaştırıldığında, onun bey'bi'l-vefa'dan daha sorunlu bir yapıya sahip olduğu görülecektir. Ancak yeni bir akdin caiz olması için eski bir akit ile karşılaştırılması zorunluluğu yoktur, prensibinden hareketle Mecelle'nin bey'bi'l-vefa ile ilgili söylediği bu akit türü için de söylenebilir ve bu akit yeni bir akit çeşidi kabul edilebilir. Bunu da belirleyecek olan insanların ihtiyacıdır ve bu işlemin örf haline gelmesidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi günümüzde uygulanan “sat ve geri kirala” yöntemi fon sağlama yollarından biri olarak şirketler tarafından kullanılmakta ve şirketlere birçok avantajlar sağlamaktadır. Ancak leasing yapan şirketin koyacağı faiz, bu işlemin sıhhatine gölge düşürmektedir.

3. Bey' U'l-Îne (بيع العينة)

3.1. Tanımı

Îne sözlükte, peşin para, malın iyisi gibi manalara gelir.⁷³ Bu akde îne denilmesinin sebebi, akde konu edilen malın satıcıya geri dönmesi ve müşterinin arzu ettiği peşin paraya kavuşmasıdır.⁷⁴

İslam hukuk terimi olarak bey'u'l-îne; bir malı veresiye satan kimsenin aynı malı peşin para ile daha ucuza satın almasıdır.⁷⁵

Örneğin; paraya ihtiyacı olan bir kimse gelerek birisinden ihtiyacını karşılamasını ister. O da ona para yerine vadeli olarak, peşin değerinden pahalıya bir mal satar. Müşteri veresiye olarak pahalıya aldığı bu malı aldığı kişiye aldığı fiyattan daha ucuza satar ve böylece ihtiyacı olan krediyi elde eder.⁷⁶ Eğer aldığı bu malı üçüncü kişiye satarsa Hanbeliler bu satışa “teverruk” ismini vermişlerdir.⁷⁷ Günümüzde de “teverruk” adlandırması benimsenmekle birlikte îne satışının bir çeşidi olmaya devam etmektedir.

⁷³ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, 4: 3199.

⁷⁴ İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, 7: 613.

⁷⁵ İbn Abidin, *Haşiyetu reddi'l-Muhtar*, 8 cilt, Daru'l-Fikr, Beyrut 2000, 5: 461; Abdulmuim, *el-Elfazı'l-Fıkhiyye*, 2: 560.

⁷⁶ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 170.

⁷⁷ İbnü'l-Kayyim, Şemseddin Muhammed *el-Cevziyye, İ'lâmu'l-Muvakkiin an Rabbi'l-Âlemin*, 1. Baskı, Riyad: Dâru İbni'l-Cevziyye, 5: 86.

3.2. İne Satışının Şekilleri

İne alış-verişinin meşhur olan iki şekli vardır:

1- İhtiyaç sahibi, birisine gelerek ondan örneğin 10 bin TL borç almak ister. Borç verecek olan kişi de “karz-ı hasen” yoluyla borç vermeyi arzu etmez. Verdiği paradan daha çok para almayı arzular ve bunun için de “Sana borç para veremem; ama istersen şu motosikleti sana 12 bin TL’ ye veresiye satarım. O motosikletin çarşıdaki peşin fiyatı da 10 bin TL’ dir. Borç alan kişi de buna razı olur. Bu şart üzerine borç vermek isteyen kişi 10 bin TL değerindeki malını 12 bin TL’ ye satar. Müşteri/borç isteyen daha sonra aynı motosikleti satın aldığı kişiye 10 bin TL karşılığında satarak paraya çevirir. Böylece hem borç isteyen kişi için 2 bin TL fazlalık hâsıl olmuş olur, hem de müşteri arzu ettiği 10 bin TL yi elde etmiş olur.⁷⁸

2- Bu çeşit İne, alıcı ile satıcı arasına üçüncü bir kişinin sokulması ile meydana gelir. Şayet akdin üzerinde gerçekleştiği mal, ilk sahibine dönmeyip başka bir şahsa giderse buna “teverruk” da denilmektedir.⁷⁹ Örneklendirecek olursak; Hasan, Ali’den 100 TL borç ister. Ali de, Hasan’a bir elbiseyi vadeli olarak 120 TL ye satarak teslim eder. Sonra Hasan gidip Hüseyin’e o elbiseyi 100 TL ye peşin satın teslim eder. Hüseyin de tekrar elbiseyi Ali’ye 100 TL ye satar ve 100 TL yi ondan alıp borç isteyen Hasan’a verir. Böylece borç isteyen Hasan 100 TL yi almış ve elbise sahibi Ali’ye 120 TL borçlanmıştır. Ali’nin araya üçüncü kişiyi koymadan doğrudan Hasan’dan düşük fiyata almamasının sebebi; sattığı malın parası ödenmeden tekrar satıcısına daha aşağı fiyatla satmanın yasak oluşudur. Bu yasaktan kurtulmak için o da böyle bir yola başvurmuştur.⁸⁰ Bu örnekte mal ilk sahibine değil de üçüncü bir şahısta kalsaydı buna teverruk diyecektik.⁸¹

3.3. Meşruiyeti:

Bey’u’l-İne ile ilgili hadis kitaplarında şöyle bir hadis yer almaktadır. Rasûlullah (s.a.v.) İne satışı hakkında şöyle buyurmuştur:

⁷⁸ Bunun caiz olmadığını değerlendiren alimler, burada ربح مالٍ يضمن yani tazmin sorumluluğu olmayan kâr olduğunu iddia etmişlerdir. Bkz. Binnur Deniz, Osmanlı Öncesi Orta Asya Hanefî Fıkhdında İne Akdi, Yüksek Lisans Tezi, 59, 63, 65.

⁷⁹ Heyet, Hüküm Bey’i’l-İne, *Mecelletü’l-Buhûsi’l-İslâmî*, 1984, (14), 259-295.

⁸⁰ İbn Abidin, Şamil Yayınevi, İstanbul 1985, tercüme Mehmet Savaş, cilt 12, sayfa 5-38.

⁸¹ İbn Teymiyye, Takrîyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, 3. Baskı, Riyad: Dâru’l-Vefâ, 2005, 29: 303.

*“Sizler İne usulüyle alışverişte bulunur, sığırların peşine düşer, ziraata razı olur ve cihadı da terk ederseniz, Allah size öyle bir zillet verir ki, dininize dönmedikçe o zilleti kaldırmaz.”*⁸²

Bu hadis ışığında İslam alimlerinin görüşlerine geçmeden evvel Ömer Nasuhi Bilmen’in Hukuk-ı İslamiyye Kamusundaki İne satışının şekillerini de gösterdiği şu açıklamasına yer verelim:

“Muamele-i şer’iyye” yapılmadan ödünç verilen maldan gelir sağlamak mutlak haramdır. Fakat “muamele-i şer’iyye” suretinde yapılırsa İmam Ebû Yusuf’a göre faiz kalkar ve kazanç caiz olur. İmam Muhammed ve cumhura göre ise mekruhtur.

“Muamele-i şer’iyye” misallerinden bazıları şöyledir:

-Vakıf ve yetim malı hakkında meselâ; vakıf yöneticisi, borç alacak kimşenin bir malını vakıf adına peşin 100 liraya satın alır, sonra bu malı, parasını bir sene sonra almak üzere o kimseye vakıf adına 110 liraya satarsa bu meşru bir muamele olur.

-Vakıf yöneticisi, vakfın malından bir kimseye bir sene müddetle 100 lira borç verir, sonra bir malı da vakıf namına bir sene müddetle o kimseye 10 liraya satıp-teslim eder. O kimse bu malı teslim aldıktan sonra bir şahsa hibe ve teslim eder, o şahıs da bu malı vakıf için yöneticisine hibe ve teslim eder. Bu suretle o kimse de vakfın aldığı borçtan dolayı 100 lira, satın aldığı maldan dolayı da 10 lira olmak üzere toplam 110 lira vakfa borçlanmış olur.

Bu, şeriata uygun bir çözümdür, bununla haramdan kaçınılmış olur. Veli veya yönetici yetimin veya vakfın malını, kazanç olmadan hiçbir kimseye ödünç veremez. Ama faiz olarak borç vermesi de haramdır, o halde meşru bir alım-satım vasıtasıyla hem bunların menfaatleri temin edilmiş olur ve hem de faizli bir muamele de yapılmamış olur. Bu, her şeyinde hikmet olan dinin gösterdiği bir genişlik, bir kolaylık, bir müsaade demektir.⁸³

⁸² Ebu Davud, Büyü’, 9: 324.

⁸³ Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye Kamusu*, 5: 47, madde: 600

-Bir diğer misal; bir kimse, bir şahsa bir sene müddetle 1000 lira borç verip kâr elde etmek maksadıyla da 100 liralık bir malını o şahsa yine bir sene müddetle olmak üzere 200 liraya satsa alış-veriş sahih olur. Sonra o şahıs bu malı üçüncü bir şahsa hibe ve teslim eder, bu üçüncü şahıs da borç veren kims-eye hibe ve teslim etse bu hibe de sahih olur. Böylece borç alan kimse, bu hibeden dolayı borç aldığı kimseye ayrıca 200 lira daha borçlanmış olur.

-Bir kimse, bir şahsa 1000 lira borç verip 100 liralık bir malını da ona 300 liraya satsa, o da bu malı 100 liraya üçüncü bir şahsa satsa, bu üçüncü şahıs da 100 liraya borç veren ilk kimseye satsa bu satışlar, sahih olur. Çünkü bunlar birer alış-veriştir. Bu suretle borç alan kimse 200 lira daha borçlanmış olur.

Bu muameleler bir hayra hizmet için yapıldığı ve ayrıca bir alış-veriş mahiyetinde bulunduğu cihetle güzeldir. Faizden kurtulmak için şer'i bir kurtuluş yolu ve kapısıdır. Bunlar menfaati celbeden bir borç muamelesi değil, belki menfaati celbeden birer alış-veriş meselesidir. Ancak bir iyilik ve ihsan yolu olan borç verme hasletini ortadan kaldırma durumu vardır.

Hatta “Borç isteyen kimse borç veren kimseden satın aldığı bir malı başkasına noksan fiyatla satsa da bu mal tekrar borç verenin eline geçerse bu bey'u'l-İne sayılmaz” denilmektedir. Bunda ittifakla kerahet yoktur. İmam Ebû Yusuf’un doğru gördüğü de bu suretle olan bir satış muamelesidir.”⁸⁴

3.3.1. Bey'ul-İne'yi Caiz Görenler

İmam Ebû Yusuf'a göre; İne satışı caizdir. Bu tür satış, haramdan ve faizden kaçınmayı sağladığından dolayı böyle yapan kişi sevap da alır. Çünkü sahâbilerden çokları bu tür alışverişi yapmışlardır ve bundan dolayı da övülmüşler ve bunu faiz olarak addetmemişlerdir.⁸⁵ Ancak Ebu Yusuf’un caiz gördüğü İne satışı, kaynaklarda yer alan açıklamalara göre büyük bir ihtimalle araya üçüncü şahsın girdiği teverruk satışı olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶

3.3.2. Bey'ul-İne'yi Mekruh Görenler

İmam Şafii ve Davud ez-Zahiri'ye göre İne satışı mekruh olmakla beraber

84 Ö.N. Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye Kamusu*, 6: 100-101, madde: 400

85 İbnü'l-Kayyim, *I'lâmu'l-Muvakkîin*, 5: 86; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar*, 7: 614.

86 İbnü'l-Kayyim, *I'lâmu'l-Muvakkîin*, 5: 86; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar*, 7: 614.

sahihtir ⁸⁷ İmam Şafii, el-Ümm’de bu akde “bey’ul-âcâl/vadeli satış” denildiğini söyler ve şöyle devam eder: “Hz. Peygamber’in ashabından bir kısmı bir konuda bir hüküm verir, diğer bir kısmı ise tersini söylerse ben kıyasa uygun olanı tercih ederim. Eğer bir kimse Zeyd b. Erkam’ın önce sekizyüze veresiye satın aldığı köleyi, paraya ihtiyacı olması sebebiyle peşine altıyüze satmasında kıyas nerededir derse, derim ki, birinci satışta bir mal vadeli satın alınmıştır, bunda bir problem var mı? Hayır. İkinci satışa baktığımızda ise o, birincisinden farklıdır. Bir kimse vadeli aldığı malı peşin fiyata satamaz mı? Eğer aynı kişiye satamaz denilirse, bunu yasak kılan kimdir? diye sorarım.” ⁸⁸

Yukarıda zikredilen olayda kendisine Zeyd b. Erkam ile yaptığı alış-verişi soran Zeyd’in ümmü veledine Hz. Aişe, “Ne kötü alış-veriş yaptın! Zeyd’e söyle tevbe etmezse Resulullah ile yaptığı cihadı ifsat etmiş olur.” cevabını vermiştir. İmam Şafii Hz. Aişe’nin sözünü tartışarak “Eğer bu sözü Hz. Aişe söyleseydi, Zeyd’i değil, süre belli olmadığı için veresiye satış yapan o kadını ayıplaması gerekirdi. Doğrusu bu sözü Hz. Aişe’nin söylediğine ihtimal vermiyoruz” demektedir.⁸⁹

3.3.2. Bey’ul-İne’yi Haram Görenler

İmam Muhammed ise, “Bu satış benim kalbimde dağlar ağırlığında bir yük gibi durmaktadır. Kötü bir satış akdidir. Faiz yiyicilerin ortaya çıkardıkları bir akit türüdür. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.): ‘Sizler iyne ile satış yapar, sapanın peşine düşer, öküzün kuyruğuna yapışır (yani cihadı terk eder ziraatla meşgul olursanız) zillate düşersiniz, düşmanlarınız sizlere galip gelir.’ buyurmuştur.”⁹⁰

Malikiler bu tür vadeli satışlara “Buyû’ul-âcâl” derler. Yani müşterinin satın aldığı şeyi satan kişiye veya vekiline vadeli olarak satmasıdır. Ancak îne satışını; bir kimsenin diğerine “sen peşin olarak on liraya bir mal satın al, ben onu senden belli bir süreye kadar on iki liraya satın alırım.” demesiyle yapılan satıştır. Onlara göre, kastın günah olduğuna bir delil varsa bu tür akitler batıl olur.⁹¹

⁸⁷ İbn Hazm, *el-Muhalla bi’l-Âsar*, Daru’l-Fikr, 13 cilt, 4: 548.

⁸⁸ Şafii, *el-Ümm*, 3: 68-69.

⁸⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu’l-Müctehid*, 2: 142; Vehbe ez-Zuhayli, *el-Fikhu’l-İslami*, 5: 327; Mustafa Sait *el-Hmn, İslam Hukukunda Yöntem Tartışmaları*, (çeviri: Doç. Dr. Halit Ünal), Rey Yayıncılık, Kayseri 1993, s. 381-382.

⁹⁰ İbn Abidin, *Haşiyetu reddi’l-Muhtar*, 5: 461; Zühayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, 5: 326.

⁹¹ Vehbe Zühayli, *el-Fikhu’l-İslâmi*, 5: 3454.

Hanbeliler bu satışı caiz görmemişlerdir. İbn Kudame el-Makdisi, “Kim bir malı vadeli satar sonra dönüp onu peşin daha düşüğüne alırsa bu caiz olmaz” demiştir.⁹²

Ebu Hanife'ye göre A, B den bir mal satın alır ve daha akit tamamlanmadan tekrar B ye düşük fiyatla geri verirse, satım akdi fasit olur. Akit tamamlandıktan sonra, yine düşük fiyatla satarsa caiz olmaz, fakat daha yüksek bir fiyatla satarsa caizdir. Ancak araya üçüncü bir kişi girerse akit muteber olur.⁹³

Fethü'l-Kadîr sahibi Kemalüddin İbnu'l-Hümmam ise şöyle demektedir: “Eğer bunu yapan tüccar, yukarıda ikinci misalde olduğu gibi satmış olduğu malın tamamını veya bir miktarını tekrar kendisine dönecek şekilde yapacak olursa, tahrîmen mekruh olmaktadır. Eğer mal kendisine dönmeyecek şekilde olur, yani alan müşteri, onu çarşı ve pazarda bir başkasına satarsa, bunda kerahet olmamakta; ama uygun bir yol da izlemiş olmamaktadır.”

Tüccarın satmış olduğu mal, bu yolla kendisine dönmediği takdirde bu satışa “beyü'l-îne” adı verilmez. Çünkü “îne” satışı demek, satana o malın tekrar dönmesinin sağlanması demektir. Mutlak bir şekilde malın satışı demek değildir. Aksi halde her satış “beyü'l-îne” olur. Bu da kimse tarafından söylenmiş değildir.”

Fethü'l-Kadîr'in bu ifadeleri, “Bahru'r-Raik, Nehru'l-Faik ve eş-Şurunbulâlîye” gibi eserlerde benimsenmiş ve doğru olan da budur denmiştir. Seyyid Ebussuûd, İmam Ebû Yusuf'un caiz dediği şekli bu surette olana hamletmiş, İmam Muhammed'in görüşünü ve hadisteki yasaklanana da satılan malın bizatihi tekrar satana daha ucuz bir fiyatla dönmesi şekline hamlederek iki görüş arasında bir telife gitmiştir.⁹⁴

3.4. Bey'ul-İne ve Hile-i Şeriyye

“Hile-i şeriyye” hukuki bir meselenin şer'i ölçüler içinde kalarak çözüme kavuşturulması anlamında bir fıkıh terimidir. Amel ve tasarrufları şeklen ve zahiren fıkıha uygun düşürmek, yasak olan şeyleri görünüşte meşru olarak yapı-

⁹² İbn Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir*, 4: 45.

⁹³ İbn Hazm, *Muhalla*, 4: 548.

⁹⁴ İbn Abidin, Şamil Yayinevi, İstanbul 1985, tercüme Mehmet Savaş, cilt 12, sayfa 5-38.

bilmek için bulunan çareler ve çıkış yollarıdır. Bugünkü “kanun boşluklarından yararlanma” ifadesi de kısmen aynı anlama gelmektedir. Hiyel eğer bir hakkın iptali ya da bir haksızlığın ispatı için mübah bir yolun kullanılması şeklinde yapılmışsa haram olur.⁹⁵

Mevcut şekliyle îne satışını hile-i şeriyeye kabul etmemiz mümkün gözükmemektedir. Çünkü îne satışı önceden planlanmış bir alım satım akdidir. Maksat alım satım değildir. İhtiyaç sahibine nakit para verip bunu fazlasıyla geri almaktır. Diğer bir ifadeyle, faiz işlemleri ulaşabileceği bir sonuca, muvazaalı bir alım satım akdiyle ulaşmaktır. Bey’ul-îne, normal seyreden bir alış-veriş içinde vukua gelmiş olsa, bunun haram olduğu söylenemez. Niyetlerde, faiz işlemleri varılacak gayri meşru bir sonuç gizlenmiş olduğundan kanun koyucunun emrini yerine getirme gibi bir maksat da söz konusu değildir. Bu yapıyla bey’ul-îne kanuni çözüm demek olan hile-i şeriyeye değil kanuna karşı yapılan bir hiledir, denilebilir.

Değerlendirme Ve Tercih

Vefa yollu satış (بيع بالوفاء), kredi temin etmek ve bunu yaparken de faizden kaçınmak isteyen yatırımcıya kolaylık sağlamak ve borç verenin borcunu teminata bağlamak amacıyla hareket eden sermaye sahibinin örf haline getirdiği bir satış şeklidir. Satıcı daha sonra parayı geri vermeyi, alıcı da parasını teslim alınca malı iade etmeyi taahhüt ettiği için bu adı almıştır. Bu akitte alıcı mal üzerinde tam bir mülkiyet sağlayamamaktadır.⁹⁶ Satıcı, satış bedelini iade ettiğinde malı geri isteyebilmektedir. Alıcı da malı geri verip parayı talep etme hakkına ve hürriyetine sahiptir. Tarafların sözleşmede belirlenen süreye bağlı kalmaları şart değildir. Bey’ bi’l-vefa yoluyla satılan malda rehin hükmü ağır basmaktadır. Bu yüzden, teminat sayılan bu malı ne satıcı ve ne de alıcı diğerinin izni olmadıkça başkasına satamaz. Bu hak, tarafların mirasçılara da intikal eder. Taraflardan biri diğerinin izniyle satış yapabilir.

Bu satış şekli iyice tetkik edilince, müşterinin maldan faydalanma hakkına nazaran sahih satışa, taraflardan her birinin feshi kabul etme hakkına

⁹⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Hiyel maddesi.

⁹⁶ Süleyman Kaya, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri, Doktora Tezi, s. 111.

nazaran fasit satışı, müşterinin başkasına malı satamamasına nazaran ise rehin sözleşmesine benzediği görülecektir. Ancak bu satış şeklinin üç sözleşmeden (sahih, fasit ve rehin) farklı olduğu da anlaşılmaktadır. Bu sebeple Mecelle bir metafora giderek “nasıl ki zürafanın başı devenin başına, boynuzu inek boynuzuna, derisi kaplan derisine benziyorsa bey' bi'l-vefa'da hem sahih alış-verişe, hem fasit alış-verişe hem de rehin akdine benzemektedir. Ama nasıl ki zürafa bu üç hayvandan başka bir hayvan ise bey' bi'l-vefa da başka ve yeni bir akittir” açıklamasını yapmıştır.⁹⁷ Eğer geçmişte belirlenen sözleşme çeşitlerine yenisi ilave edilmez denilirse, bu sözleşme çeşidi bu haliyle mevcut kriterlere uygun değildir. Fakat, faize düşmeden, kimseye de haksızlık etmeden kredi sorunları halledilmek isteniyorsa bey' bi'l-vefa üzerinde durulması ve geçmişte bu akdi uygulayanların gerçek amacının sorgulanması gerekir.

Vefa yollu satış üzerinde kafa yoranları en fazla endişeye sevk eden faiz meselesidir. Kanaatimizce bu satış şekli faizden farklıdır. Faiz, haksız kazanç kapısıdır, bu sebeple haram kılınmıştır. Buradaki haksız kazanç, hiç emek sarf edilmeden, riske girilmeden bir gelirin elde edilmesidir.⁹⁸ Bey'ul-vefa'da haksız kazanç olarak değerlendirilen, borç verenin rehin olarak aldığı maldan faydalanma hakkıdır. Ancak borç verenin bu hakka sahip olması ayrı bir şey, o maldan faydalanması ayrı bir şeydir. Bey'ul-vefa'da maldan faydalanma, içinde risk taşımaktadır; malı satın alan sermaye sağlayıcı, maldan faydalanmayabilir, faydalanmayabilir veya faydalanırken zarar da edebilir. Faizli işlemlerde durum aksinedir. Faizli işlemlerde riski olmayan, garanti altına alınmış bir gelir söz konusudur.

İslam Konferansı Teşkilatına bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin 1992'de Cidde'de yaptığı bey' bi'l-vefa ile ilgili 7. oturumunun 68 sayılı kararında “Bey' bi'l-vefa şer'an caiz değildir. Çünkü bu alış-verişin hakikati (menfaati celbeden bir borç olarak) faize kılıf bulmaktır. Cumhuriyet ulema'da sahih olmadığına hükmetmiştir” denilmektedir. Ancak komisyonda bulunanlar, bu akdi faydalanmanın şart koşulduğu bir rehin akdi olarak değerlendirmişlerdir.

97 Kamil Yelek, İslam Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslam Finans Uygulamalarına Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, s. 69-70.

98 Özellikle Hanefi geleneğinde ربح ما لم يضمن yani tazmin sorumluluğu olmayan kazanç ve قرض جر نفعاً yani fayda sağlayan borç caiz görülmemiştir.

Hanefi fakihleri ise borcun iadesinde malın iadesi şart koşulan alış-veriş olarak bakmışlardır.

Bu akdi yapan tarafların hedefi satıcının ihtiyaç duyduğu finansmana kavuşması, müşterinin aldığı finansmanı garanti altına almasıdır, yoksa faizli bir işlemin gerçekleştirilmesi değildir. Günümüzde finansman sağlamanın diğer yollarını kullanma imkânı varsa böyle bir finans yöntemi kullanılmaz. Ancak diğer yollar kullanılamıyorsa ihtiyaç halinde, örfün oluşması ve önceki alimlerin de bey'bi'l-vefa'yı caiz görmesi dikkate alınarak bu yola başvurulabilir kanaatindeyiz.

Kiralama şartı ile satış sözleşmesi (بيع بالاستعلال) iş çevrelerinin ihtiyacına binaen bazı Hanefi fakihlerinin tecviz ettiği finansman sağlama yollarından birisidir. Günümüzde “sukuk işlemleri” bu akde dayandırılmaktadır. Buna göre, birisi diğerine teslimden sonra bizzat kiralayıp istifade etmek üzere ve bedelini ödeyince de geri almak şartıyla bir malı satsa, diğer şahıs da kabul etse akit geçerli olur. Bu akit rehin veya fasit akde benzetildiği takdirde kiralama işleminin yapılması caiz değildir. Zira bir kişi kendi malını kendine kiralayamaz. Ancak bu akdi insanların ihtiyaç duyduğu yeni bir akit türü ve finansman sağlama yollarından biri kabul edersek caiz görülebilir.

İne satışında (بيع العينة) ödünç para isteyeninin zorda olma durumundan yararlanarak malı, veresiye yüksek fiyatla satmak suretiyle kredi vermek ve faiziyle birlikte geri almak düşüncesi varsa, bu içinde hile bulunan örtülü bir faizdir. Burada kanuna karşı hile söz konusudur. Ancak nakit paraya ihtiyaı olan kimse, müşterisi hazır bulunan bir malı vadeli olarak alır, hazır müşteriye tenzilatla peşin olarak satarsa burada alınan mal, ilk satıcısına dönmediği için meşru bir kredi sağlanmış olur. Bu tür bir akde “teverruk işlemi” denilmektedir.

Dolayısıyla vadeli mal alıp peşin parayla aynı kişiye veya üçüncü bir kişiye daha azına satma yolu da finansman sağlama yöntemlerindedir. Böyle bir malın, satın alınan kimseden başkasına peşin veya veresiye fiyatla satılmasında bir sakınca bulunmamalıdır. Ancak vadeli satan kişiye önceden anlaşmalı olarak kendi sattığı malı tekrar daha ucuza peşin fiyatla satmak örtülü bir faizdir, kaçınılması gerekir.

Kaynakça

- Ahmet b. Şuayb Ebu abdurrahman en-Nesaî, Süneni'n-Nesai'l-Kübrâ, (Tahkik: Abdulgafar Süleyman el-Bendari, Seyyid Kûsrevi Hasan) *Daru'l-Kütüb-ü'l-İlmiyye*, Beyrut 1991, 1. Baskı.
- Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, (Arapça çeviri: Avukat Fehmi Hüseyini). Bayındır, Abdulaziz, *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- Bayındır, Abdulaziz, "Bey' bi'l-Vefâ", *DİA*, C.6, İstanbul 1992, s. 20-22.
- Bayındır, Servet, *İslam Hukuk Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay., İstanbul, 8 cilt.
- Buhutî Mansur b. Yunus b. İdris, *Keşşâfü'l-kinâ' an metni'l-İkna'* (nşr. Hilâl Musaylihî Mustafâ), Dâru'l-fikr, I-VI, Beyrut, 1982
- Deniz, Binnur, *Osmanlı Öncesi Orta Asya Hanefî Fıkhında İne Akdi*, Yüksek Lisans Tezi
- Desukî Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, I-IV, Kahire.
- Döndüren Hamdi, *Delilleri ile Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 2003.
- Ebu Davut, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistani (ö. 275/888) Sünen, nşr. M. Abdulhamid, Mısır, c. I-IV.
- Ebu'l-fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kureşi, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, (Tahkik: Sami b. Muhammed Sellame), Daru Tayyibe, Beyrut 1999.
- El-Ayni, Bedreddin Muhammed Mahmud b. Ahmed (v. 855/1451) *el-Binaye li Şerhi'l-Hidaye*, c. I-IX, Daru'l-Fikr, 1980.
- El-Baberti, Ekmelüddin Muhammed b. Muhammed (v.786/1384) *el-İnaye ale'l-Hidaye*, c. I-IX, Mısır, 1319.
- El-Kâsani, Alaaddin Ebubekir b. Mes'ud, *Bedaius'Sanai fi Tertibu's-Şeraii*, Daru'l-Marife, Beyrut 2000, 1. Baskı, 8 cilt.
- El-Kerlani, Celalüddin b. Şemsüddin el-Havarizmi (v.880/1475), *el-Kifaye*, c. I-IX, Mısır, 1319.
- El-Keşşi, Ahmet b. Musa b. İsa (v. 550/1155), *Mecmû'un-Nevazil ve'l-Vakiat ve'l-Havadis*, yzm. Carullah Efendi, No: 973
- El-Merğınani, Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir, *el-Hidaye*, Daru'l-Erkam, II cilt.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet, İstanbul 1998.

- Es-Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (ö. 490/1097) *el-Mebcut, Daru'l-Marife*, Beyrut 1978, 3. Baskı, 30 cilt.
- Ez-Zeylaî, Fahrudin Osman b. Ali el-Haneî (v.743/1342), *Tebyinu'l-Hakaik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, c. I-VI, 1313.
- Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi*, terc. İrfan Yayıncılık, İstanbul 2003
- Hüsameddin Affane, *Fikhî ve Ahlaki Yönleriyle İslam'da Ticaret*, Polen Yayınları 2007, (ç. Servet Bayındır),
- İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar, Daru'l-Fikr*, Beyrut 2000, 8 cilt.
- İbn Abidin, Şamil Yayınevi, İstanbul 1985, tercüme Mehmet Savaş, cilt 12.
- İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-Âsar*, Daru'l-Fikr, Beyrut, XIII cilt.
- İbn Kudame, *el-Muğni, Daru'l-Kitabi'l-Arabi*, Beyrut, 13 cilt.
- İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehit ve Nihayetu'l-Muktesid, Daru İbn Hazm*, Beyrut 1995, 4 cilt.
- Kanyılmaz İbrahim, *İslamiyet ve Finans Teorisi, İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri*, Ensar Neşriyat.
- Karahasan, M. Reşit, *TMK Eşya Hukuku*, c. I-II, Ankara 1977.
- Kaya, Süleyman, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, Doktora Tezi.
- Kayapınar, Hüseyin, *İslam Hukukun'da Beyu'l-vefa ve Bey'u Bi'l-İstiğlal Akitleri*, İstanbul 1986. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- M. A. Abdulmunim, *Mu'cemu'l-Mustalahat ve'l-Elfazı'l-Fikhiyye, Daru'l-Fazile*, Kahire.
- Muhammed Osman Şebîr, *Buhusun Fikhiyye fi Kadaya İktisadiye Muasıra*, 2 cilt, Daru'n-Nefais, Ürdün
- Mustafa Sait el-Hinn, *İslam Hukukunda Yöntem Tartışmaları*, (çeviri: Doç. Dr. Halit Ünal), Rey Yayıncılık, Kayseri 1993.
- Sebük, M. Tahir, *Şüf'a Vefa ve İştira Akitleri*, İstanbul 1951.
- Şeyh Hamd b. Abdullah el-Hamd, *Şerhu Zadu'l-Mustakna*, c. IX, s. 185.
- Şirazî İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, I-II, Kâhire 1959.
- Yelek, Kamil, *İslam Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslam Finans Uygulamalarına Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi.
- Yeniçeri, Celal, *İslam İktisadının Esasları*, Şamil Yayıncılık, İstanbul 1980.
- Zerqa, Mustafa Ahmet, *Şerhu'l-Kavaidi'l-Fikhiyye, Daru'l-Kalem*, Beyrut 2001, VI. Baskı.
- Zühayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, Risale Yay., İstanbul 1994, 10 cilt, (ç. Komisyon).